

Az ásvány- és kőzettani gyűjtemények és kutatások története az MTM-ben és jogelődeiben

Gyűjteményünk történetét 1803-tól, a Széchényi Ferencné Festetics Julianna grófnő által adományozott ásványkollektió felajánlásának évétől számítjuk. A különösen a Nemzeti Múzeum törvénybe iktatása (1808) körüli években szép számmal érkező további ajándékok gyűjteménnyé szervezése után, 1810-ben alakult meg az ásványokat és kőzeteket is magában foglaló Természettudományi Társaság. Első olyan munkatársa, aki az ásvány- és kőzettan területén tudományos közleményeket jelentetett meg, a werner iskolát képviselő Jónás József volt, ő 1817-től korai haláláig, 1821-ig vezette a tárat.

Az ásványgyűjteményben a hőskor lendülete után csendesebb évtizedek következtek, mivel Jónás halála után csak 1866-ban került vérbeli mineralógus a múzeumba, Krenner József személyében. 1870-es megalakulásától 1919-ig ő vezette a Természettudományi Társaság felosztása során létrehozott Ásvány- és Őslénytárat. A fél évszázados Krenner-korszakot a gyűjtemény példátlan fejlődése, az ásványkiállítás területének megnégyszereződése és a tudományos kutatás magas színvonala jellemezte. Ehhez kedvező feltételeket teremtett az immáron rendszeres állami dotáció, a 40 000 példányos Lobkowitz-gyűjteménynek az Országgyűlés határozatával történő megvétele (1871), az 1882-ben létesített és Loczka József által működtetett vegyi laboratórium, végül, de nem utolsósorban, Semsey Andor bőkezű támogatása, mely nemcsak ásványvásárlásokra, de tanulmányutakra és műszerbeszerzésre is kiterjedt. A kristályalaktan, a kristályoptika és a leíró ásványtan területét érintő kutatások mai kifejezéssel élve „intézményközi együttműködésben” folytak, már csak azért is, mert Krenner a műgyemtem (1870–94), majd a tudománygyemtem professzora (1894–1913) is volt. A vizsgálatokat (a vegyelemzések kivételével) ezért főként a közeli, jobban felszerelt egyetemi tanszékeken végezték. Krenner múzeumi munkatársait is műgyemtemi tanítványai és tanársegédei közül választotta ki, mégpedig jó szemmel, mert mesterük után hármójuk is akadémiai tagságot érdemelt ki (Schmidt Sándor, a mikropaleontológusként is kiemelkedő Franzenau Ágoston és Zimányi Károly). Valamennyien bőven publikáltak a kor vezető külföldi (főleg német és osztrák) szaklapjaiban is.

Krenner visszavonulása után a tárat korábbi tanítványai, illetve munkatársai, Zimányi Károly (1919–32), majd a végzettsége szerint vegyész, de inkább krisztallográfusként ismert Zsivny Viktor (1932–44) vezették. A tudományos munka a megszokott mederben, de a maga nemében magas színvonalon folyt, továbbra is részben a tudománygyemtemi tanszék műszereire támaszkodva. A mineralógusok közül Koch Sándor és Vendl Mária, majd a helyükre lépő Erdélyi János és a tár első petrográfusa, Herrmann Margit munkássága emelhető ki, közülük Koch és Vendl külföldön is publikált. A legjobb európai kollektiók közt emlegetett gyűjtemény gyarapítása az ország jócskán összehasonorított területére és a még ennél is inkább megcsappant anyagi lehetőségekre tekintettel nagy nehézségekbe ütközött, de a kiállítás – lényegében változatlan formájában is – továbbra is lenyűgöző maradt.

Az Ásvány- és Őslénytár profiljában a Krenner-éra idején igen alárendelt szerepű föld- és őslénytani fokozatos megerősödésével megérték a feltételek a tár kettéválasztására. Az 1939-ban létrehozott Ásvány- és Kőzettárat 1944-ben Zsivnytól Tokody László (1941–49 közt az MTA levelező tagja) vette át. Vezetése alatt megkezdődött az addig külön nyilvántartott és elhelyezett gyűjteményrészek átrendezése és álleltározása, 1949 és 1952 között pedig megnyiták a korábbinál kisebb, de korszerű szemléletű új ásvány- és kőzettani állandó kiállítások. Tokody munkájában számos körülmény hátráltatta, így a háború és az újjáépítés időszakának folyamatos pénzügyi nehézségei, a vegyi labornak az ostrom alatti pusztulása, 1949 után a tudománypolitikai mellőzöttség. Az itthon és külföldön egyaránt sokat publikáló Tokody a klasszikus kristályalaktanban gyökerező munkásságát a morfogenetika és a geokémia felé igyekezett kiterjeszteni, Erdélyi (és nyugdíjasként Zsivny) továbbra is a kristályalaktan, míg Herrmann az üledékes kőzettan (mikromineralógia) felé orientálódott. 1944-től haláláig (1952) a tárban dolgozott Szentpétery Zsigmond (1949-ig az MTA tagja), a magmás kőzettan egyik hazai tekintélye.

A gyűjtemény pótolhatatlan veszteséget szenvedett 1956-ban, amikor a tár nagy része a rádió körüli harcokban kitört tűzvészek martaléka lett. A kollektió 80%-át, a szakkönyvtárat és a műszereket elpusztító 1956-os katasztrófa önmagában is hihetetlenül éles cezúrát jelentett, amit tovább hangsúlyozott, hogy 1957 végére a tár 1956 előtti teljes szakszemélyzete – Tokody kivételével – különböző okokból kicserélődött. A belépő fiatal munkatársak Tokody vezetésével elvégezték a romeltakarítást, hozzáálltak a gyűjtemény újrendezéséhez és újraeltározásához, sőt 1962-re az új állandó kiállítást is elkészítették. Ez időben Tokody egyes hazai lelőhelyek teljes ásványtársulásait és ásványgenetikai aspektusait vizsgálta. 1963-ban Tokody utódjául Ravasz Csabát nevezték ki, ekkor újból kicserélődött a szakembergárda fele. Ravasz felmentése után (1970) Jánossy Dénes személyében közös igazgató alá került a két földtudományi tár, míg 1979 óta Embey-István Antal az Ásvány- és Kőzettár vezetője. Az 1960–70-es években folytatódott a tár újjászervezése. A gyűjteménygyarapítás hazai gyűjtéseken és régi magángyűjtemények anyagából történő eseti vásárlásokon alapult, a külföldi beszerzések – az 1956 után kapott adományoktól eltekintve – 1945 után lényegében megszűntek. A tár személyi összetételének állandósulásával a kutatási irányok is stabilizálódtak. Örkinyné Bondor Lívia, Vinczéné Szeberényi Helga és Noskéné Fazekas Gabriella üledékes és magmás kőzettannal, előbbiek ezen belül a földpátok vizsgálatával is foglalkoztak. A fémnikroszkópokra korlátozódó műszerállománnyal, a korábbinál szerényebb intézményközi kapcsolatok mellett folytatott kutatások eredményei jórészt hazai folyóiratokban, magyar és német nyelven jelentek meg.

1981–1994 között fokozatosan eltávozott, illetve nyugdíjba vonult az akkori munkatársak nagy része, köztük 1987-ben az utolsó vegyész. A tár jelenlegi muzeológusai közül Embey-István Antal magmás kőzettannal és geokémiával, Szendrei Géza talajásványtannal és talajmikromorfológiával, Papp Gábor leíró és topografikus ásványtannal és tudománytörténettel, a közelmúltban nyugállományba vonult, azóta önkéntesként dolgozó Lelkesné Felvári Gyöngyi metamorf kőzettannal és geokronológiával foglalkozik. Embey-István és Lelkesné külföldön is sokat publikál; Szendrei és Papp túlnyomórészt hazai szaklapokban megjelent cikkei mellett több könyvet is írt (l. a következő fejezeteket). A munkatársak közül hárman is tagjai az MTA Geokémiai és Ásvány-kőzettani Tudományos Bizottságának, ezen kívül számos egyéb szakmai bizottságban és szervezetben dolgoznak tagként vagy választott tisztségviselőként. A tár 1996 óta a Ludovika épületében működik, itt a rekonstrukció előrehaladtával új laboratóriumok kialakítására is sor kerül, ami előnyösen hathat a kutatómunka feltételeire.

Az 1980-as évek közepére az ásványgyűjtemény átrendezésével létrejött a ma is fennálló gyűjteményi struktúra. A tár legfontosabb gyűjteménye a rendszertanilag elhelyezett, és az egész világra kiterjedő (mintegy 55 000 leltári tétel) ásvány- és ércteleptani gyűjtemény, ez mind példány-, mind fajszám tekintetében a legnagyobb ilyen hazai kollektió. A klasszikus lelőhelyekre nézve, elsősorban a Kárpát-medence és Közép-Európa vonatkozásában, nemzetközi szempontból is kiemelkedő értékeket hordoz. Az ásványgyűjtemény gyarapítása az ásványgyűjtés elterjedése és tömegesedése, illetve a hazai bányászat lehanyagálása nyomán, a korábbiaktól eltérő viszonyok között folyik. A vételeknél előtérbe került a magángyűjtőtől történő vásárlás (a vett példányok közt újra több a Kárpát-medencén kívülről származó darab), a gyűjtéseknél pedig a főként dokumentációs értékű anyagot szolgáltató, leletmentés jellegű munka. A kőzetgyűjtemény (mintegy 19 000 tétel) elsősorban a Kárpát-medencéből származó kézipéldányokból áll, de különböző módon megmunkált építő- és díszítőkömintákat is tartalmaz. A meteoritgyűjtemény 1956-ban szintén súlyosan károsodott, de látszólag kis példányszáma ellenére (több mint 650 tétel) nemzetközi mércével mérve is jelentős kollektiónak tekinthető. Kozmikus hatásra keletkezett (átalakult) földi

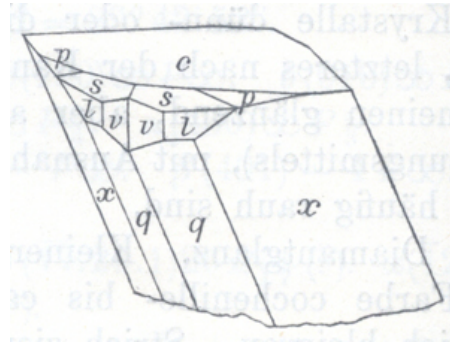
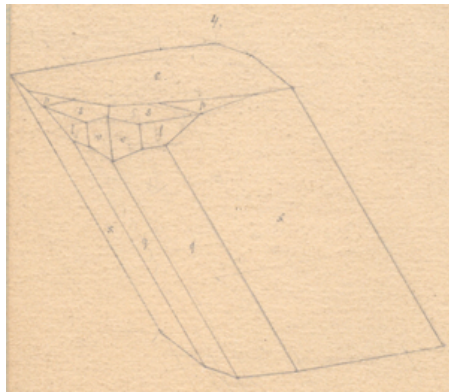
közeteket is tartalmaz. A tár legújabb önálló kollekciója a világviszonylatban is unikumnak számító, csaknem 2500 tételes bauxitgyűjtemény, mely felerészt külföldi bauxitföldtani mintákból áll. A volt ALUTERV-FKI-től 1992-ben átvett anyagot nagyrészt Bárdossy György akadémikus gyűjtötte össze. Jelentős tudománytörténeti érték a „magyar földtan atyja” Szabó József (1822–1894) professzor selmeci-hegységi és eperjes–tokaji-hegységi gyűjtéséből származó, mintegy 1000, illetve 3000 tételes kollekció.

Közreműködő kutató:

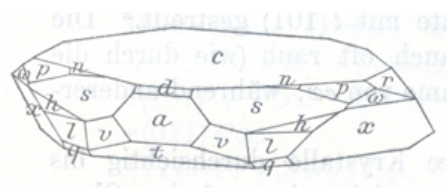
Papp Gábor, MTM Ásvány- és Kőzettár, pappmin_at_ludens.elte.hu

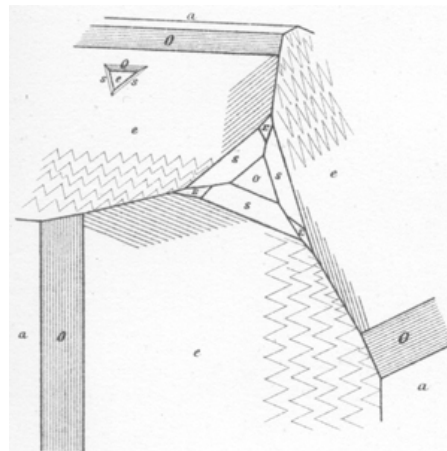
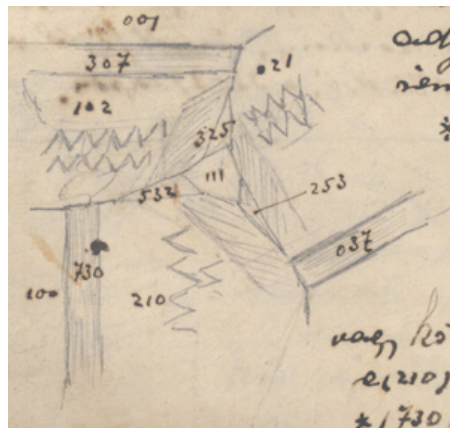
Krenner József (1839–1920). (Krenner Józsefné Machik Mária grisaille-ja)

Lorándit, Allchar-bánya (Macedónia). Krenner József rajza egy általa felfedezett – és tanítványáról, Eötvös Lorándról elnevezett – ásvány kristályáról (az eredeti kéziratból és a nyomtatott változat)

Lorándit, Allchar-bánya (Macedónia). Krenner József rajza egy általa felfedezett – és tanítványáról, Eötvös Lorándról elnevezett – ásvány kristályáról (az eredeti kéziratból és a nyomtatott változat)

Pirit, Sajóháza / Nadabula (Szlovákia). Zimányi Károly rajza (az eredeti kéziratból és a nyomtatott változat)

	Szomolnok	Hallstadi
111. 171	79° 32'	77° 44'
113. 172	54° 24'	52° 11'
111. 113	26° 28'	27° 44'
111. 111	40° 12'	42° 2'
117. 117	81° 56'	78° 28'

*Szomolnok tengely aránya, $a:b:c = 0,9544:1:1,8999$ | $\beta = 86^{\circ}39'54''$
 Hallstadi tengely aránya, $a:b:c = 0,9147:1:1,7445$ | $\beta = 88^{\circ}53'$*

Szomolnokit	Kieserit (Hallstadi)
(111) : (111) = 79° 32'	77° 34'
(113) : (113) = 54° 24'	51° 51'
(111) : (113) = 26° 28'	27° 34'
(111) : (111) = 40° 12'	42° 18'
(111) : (111) = 81° 56'	78° 28'
$a : b : c = 0,9544 : 1 : 1,8999$	$a : b : c = 0,9147 : 1 : 1,7445$
$\beta = 86^{\circ} 39' 54''$	$\beta = 88^{\circ} 53'$

Részlet a Krenner József által felfedezett szomolnokit leírásából (az eredeti kézirat és a nyomtatott változat)

A múzeum fenntartója az Emberi Erőforrások Minisztériuma

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

SZÉCHENYI TERV

támogatók: Nemzeti Kulturális Alap, Új Széchenyi Terv

Kapcsolat | Webmester | Főszerkesztő | Grafikai terv: Kreatív Flotta

